

MUSIKEN I SVERIGE

Band II. Frihetstid och gustaviansk tid 1720-1810

Del 3. DEN GUSTAVIANSKA TIDEN

Kapitel 13. Åhlström, musikförlagen och sällsapsvisan

(Martin Tegen)

Musikhandeln

Nottrycket

Den nykomponerade visan

Huvudredaktör: Leif Jonsson

© Bokförlaget T. Fischer & Co och
Kungl. Musikaliska akademien 1993

ISBN 91 7054 701 7

Kungl. Musikaliska akademien skriftserie nr 74:II

ISSN 0347-5158 (ISBN 91-85428-78-7)

Grafisk formgivare: Lars E. Pettersson

Fälths Tryckeri, Värnamo 1993

Digitaliserad med tillstånd av förlaget

13. ÅHLSTRÖM, MUSIKFÖRLAGEN OCH SÄLLSKAPSVISAN

MUSIKHANDELN

Före 1800-talet fanns ingen renodlad musikhandel i Sverige. Instrument och noter tillhandahölls på andra sätt. Instrument köptes länge direkt från instrumentmakaren, för att mot slutet av 1700-talet allt mer saluföras genom annonsering i pressen och av en del musikaliehandlare.

Under 1700-talet fanns efter hand ett tämligen rikligt utbud av musikalier i Stockholms boklådor. De hade ofta goda förbindelser med de tyska, franska, holländska och engelska musikförlagen. Bokhandlaren J. C. Holmberg, som hade ombud i 20 landsortsstäder, gav 1773 ut en katalog med en särskild musikavdelning. På 1790-talet blev Utters bokhandel speciellt ombud för Sønnichsens nottryckeri i Köpenhamn (med katalog 1792).

En stor mängd musikalier spreds också genom bokauktionskamrarna, speciellt i Stockholm. Flera stora musiksamlingar anskaffades av adelsmän och rika köpmän, inte minst under deras vistelser på kontinenten. Vid dödsfall såldes ofta noterna genom auktion. En rad kataloger ger uppgifter om sådana försäljningar (se s. 115 f.). När exempelvis ryska sändebudet Rasumovsky utvisades av kungen 1788 sålde han sin stora notsamling innan han återvände hem (för att senare dyka upp i Wien på Beethovens tid).

I alla dessa notsamlingar fanns också en hel del handskrivna noter. I själva verket sålde de större musikförlagen lika mycket avskrifter som tryckta noter ända fram till början av 1800-talet. Det fanns också en stor kår av notkopister vid hovkapell, större kyrkor och även som privata företagare. Notkopisten skulle också kunna göra olika sorters arrangemang för klaver, två fioler etc. Även i Sverige fanns kopister, framför allt vid Hovkapellet. En av dem, hovkapellisten Georg Johann Abraham Berwald, drev några år (1788–90) också ett musikaliskt lånebibliotek, kombinerat med kopiering och försäljning av tryckta noter. Han fortsatte med de båda senare aktiviteterna även efter 1790, tillsammans med halvbrodern Christian Friedrich Georg Berwald, som

hela 1790-talet och in på nästa sekel annonserade om sitt »Copiatur-contour för musicalier».

Några försök gjordes att inrätta en renodlad och mångsidig musikhandel i Stockholm, t.ex. av Georg August Mahnke (1799) i Hamburg, som redan hade en representant i Stockholm, och hovtrumpetaren Olof Örnberg (1801). Men deras försök stupade på både ett importförbud för musikinstrument sedan 1756 och på att Åhlström innehade privilegium på nottryck, varför bara försäljning av musikalier och notpapper återstod. Örnberg nöjde sig således med att fortsätta att sälja »nyaste contradanser med tourer» från sitt hem, något som han gjort sedan 1790. Det är först med Borg och Mannerhjerta som den egentliga musikhandeln börjar några år in på 1800-talet (se vol. III, s. 185 f.).

Till Hovkapellet kom noter inte bara genom köp från bokhandlare och privatpersoner, utan också genom anskaffningar av de kungliga sändebuden i de större huvudstäderna. Och Romans båda Europaresor, liksom Kraus' och Voglers, var delvis avsedda att berika notförrådet med nya verk. Även Anders Wesströms studieresa till Tyskland och Italien på 1750-talet resulterade i några lådor med musikalier, liksom Lars Lalins resa på 1760-talet (se s. 65). Därtill kommer kapellmästarernas och hovkapellisternas egna kompositioner.

När Musikaliska akademien bildades önskade man göra den till ett slags musikalisk högskola. Därför bidrog en rad donatorer till bok- och notförrådet. En av de ivrigaste tillskyndarna, Patrick Alströmer, skänkte både böcker och operapartitur. Han hade kanske tänkt sig att senare skänka sin stora notsamling. Men detta skedde aldrig. Den hamnade dock till slut på Akademien som en deposition (1949), sedan den återfunnits på vinden i Östads säteri i Västergötland (se Johansson 1961). Det största förvärvet gjorde Akademien 1795, då man för ett lågt pris köpte Johan Fredrik Hallardts stora musikbibliotek (153 vokala och 123 instrumentala verk, samt 150 böcker).

Ill.: Titelsida till Naumanns sonator för glasharmonika tillägnade Patrick Alströmer och utgivna i Dresden ca 1798. (Musikmuseet.)

SIX SIMPHONIES
a Deux Violons, Taille & Basse.
Deux Hautbois, ou Flûtes, & Deux Corns
de Chasse, Tromba & Tympani.
ad Libitum.
DEDIEES
À L'ILLUSTRE SOCIÉTÉ
D'UTILE DULCI,
à Stockholm,
Par
Son Très humble Serviteur et Membre
JEAN JULIEN HUMMEL,
COMPOSÉES
Par
JOSEPH SCHMITT,
Religieux profès de L'ordre de Cîteaux
de L'Abbaye d'Eberbach en Rhingau.
Oeuvre Sixième.
A AMSTERDAM chez J. J. HUMMEL,
au Grand Magazin de Musique.

NOTTRYCKET

I Sverige fanns före 1783 inget musikförlag med ordnad tryckning, utgivning och distribution av noter. När man innan dess ville trycka noter engagerades kopparstickare, som tillverkade plåtar med noter, eller också skickades musikverket till någon utländsk notstickare.

Renodlade svenska musikverk var mycket fåtaliga. Det tidigaste under epoken är Romans 12 flöjtsonator utgivna 1727 och tillägnade drottningen Ulrika Eleonora (se s. 36 f.). Uttini fick flera av sina verk tryckta, först sex cembalasonator, notstuckna av Johan Falk (1756), sedan operan *Il re pastore* i ett komplett partitur, tryckt i Holland 1757 som en något skrytsam påminnelse om Sveriges kulturella uppvaknande genom Lovisa Ulrika (se s. 93), och 1768 sex triosonater. Dessa trycktes i London av Henric Fougé, som omkring 1770 hade privilegium på nottryck i Sverige, dock utan att utnyttja det.

Ett särskilt uppsving fick just de holländska nottrycken efter förläggaren Johann Julius Hummels besök i Stockholm år 1769 (då han invaldes i Utile Dulci). Ett annat resultat av besöket var att ett par svenska verk 1770 trycktes i Amsterdam (se s. 84). Hummel såg också till att flera av hans följande utgåvor dedicerades till svenska gynnare, bl.a. sex stråkkvartetter av Boccherini (till Patrick Alströmer), sex stråktrior av Joseph Schmitt (till hertig Karl) och sex sinfonior av samme tonsättare (till Utile Dulci; se ill. till vänster).

Åhlströms publikationer

Det första allvarliga försöket att starta ett notförlag gjordes av instrumentmakaren och storkyrkoorganisten Johan Öberg d.y. Han publicerade i mars 1781 en plan för sitt musiktryckeri, men redan i augusti dog han och planen gick om intet. Organistkollegan Olof Åhlström övertog idén, men han använde sig inte av Öbergs träsnittsmetod utan satsade på kopparsticket. Han fick också som medhjälpare den ansedde kopparstickaren Fredrik Akrel, som under många år tillverkade Åhlströms notplåtar på sin verkstad. Åhlström inledde med en rad egna

Ill.: Ett exempel på ett ovanligt vackert titelblad. Det är en utgåva av symfonier av Joseph Schmitt utgivna av Hummel i Amsterdam och tillägnade Utile Dulci i Stockholm. Lägga bl.a. märke till Utile Dulci-stämpeln (en lyra). (MAB.)

(forts. på s. 374)

Song Thoner för Gustaviade efter wisfa Passioner
 N° 1. af kongl. Hög Capellmästaren
 herr Behr Brandt.

Gustoso
un poco
Largo

Hon, på en blomster = bädd vid
 Grottans dörr - sig Sänkte: Ock Hennes Skönhet - mer
 än alla blommor blänk te. mot
 hennes högsta Sörg war Sielfwa rosen - blek och
 för des kinders Snö Narcisens - hwithet - wek

Ex. 1 a-b: Enstaka notblad fanns i flera böcker tryckta i Sverige under 1700-
 talet, exempelvis E. Skjöldebrands GUSTAVIADE,
 HJÄLTEDIKT I TOLV SÅNGER (1768).

*N° 8. Af Herr Håf Secreteraren
Olin's Fru.*

Ariette

En li-ten Sär-land bäck, i
hvarje Skogspark rinner en li-ten Fiskrik Siö, i
hvarje däl man finner, en Skog, som Eden lik, i
efvig grönska står, blott nya Foglars
Sång och nya knoppar får.

*I GUSTAVIADE medverkade en rad tonsättare med varsin sång
(Brant, Zellbell, Johnsen, Pehr Rydman, Uttini, Henrik Brandel och Elisabeth
Olin). Här återges tonsättningarna av Brant (a) och fru Olin (b).*

Ill.: Titelblad till Åhlströms *Musikaliskt tidsfördrif* för år 1804 (med MAB:s stämpel).

MUSIKALISKT TIDSFÖRDRIF

FÖR

ÅR

1804.

Hvarje Nummer kostar 4 Skill. Banco Specie.

Stockholm

och Kongl. Privilegerade Noi Tryckeriet.

instrumentalverk, varav det första trycktes 1783 och började saluföras i januari 1784. Försiktigt utökades repertoaren med operaverk av den av Stockholmspubliken älskade Gluck: tre uvertyrer och ett klaverutdrag till *Iphigénie* (1784–85). 1786 kom en klaverskola och symfonisatser av Haydn i arrangemang för klaver.

Noterna såldes av Åhlström själv, men också genom boklådorna. Inkomsterna var små och när Åhlström våren 1788 tänkte göra några större satsningar, vidtog han två försiktighetsmått. För en större samling operaarior ur Stockholmsrepertoaren bad han intresserade anteckna sig som abonnenter. I maj kunde han börja publicera deras namn i Stockholms Posten, sammanlagt 224 personer. Därmed var publikationen säkrad, men för att slippa besvärliga konkurrenter utnyttjade också Åhlström sina förbindelser vid hovet – han var kronprinsens musiklärare – och ansökte om ett »privilegium exclusivum» på nottryck i Sverige under 20 år. Han fick det också i april 1788, delvis kanske på grund av ett vackert intyg från kapellmästaren Kraus.

Under de första åren, fram till mitten av 1790-talet, var Åhlström också en mycket energisk musikförläggare. Han publicerade tre större vissamlingar, dels två av Bellman – *Fredmans epistlar* 1790 och *Fredmans sånger* 1791 (se kap. 10) – dels en av Elers (*Glada qväden* 1792). Men de största framgångarna nådde han med den periodiskt utkommande *Musikaliskt tidsfördrif*, vars första häfte kom i september 1789 och sedan med 30 nummer per år fram till 1824, då numrens antal minskades. Det sista kom 1834. I denna musiktidning blandades verk av skiftande karaktär: klaverstycken, dansmusik, sånger, uvertyrer, operaarior, kantater. Den nykomponerade sången, alltså svenska tonsättares musik till svenska dikter, var en praktiskt taget ny genre, som visade sig slå an, och Åhlström började 1794 en speciell serie med sådana verk, kallad *Skaldestycken satte i musik*. Fram till 1823 kom 18 delar, men deras utgivning var oregelbunden. De fyra första delarna kom 1794–95, sedan ungefär en del per år fram till 1807, därefter de tre sista delarna allt glesare.

Närmare detaljer om Åhlströms utgivning återfinns i en särskild förteckning (se s. 468). (För nottryckeriets fortsatta öden, se vol. III, s. 185 f.)

DEN NYKOMPONERADE VISAN

Under 1700-talet hade en rik flora av visor uppstått i Sverige, alla till traditionella melodier av skiftande ursprung (se kap. 9). Vistexterna trycktes i tidningar och skillingtryck, men inte melodierna. Inte heller intresserade sig Olof Åhlström för visorna när han började sitt musikförlag 1783. Med Bellman och Kraus ändrades situationen. Bellman lånade visserligen också melodier, men han knöt texten mycket närmare till melodin, gjorde små justeringar av den och valde den med omsorg, så att resultatet blev en poetisk-musikalisk enhet. När han gav ut sin första större publikation, *Bacchi tempel* (1783), insisterade han också på att melodierna skulle tryckas. (Se närmare s. 255.)

Nästa steg i utvecklingen kom med Kraus, som hösten 1786 återvände från sin fyraåriga vistelse på kontinenten. Kraus hade lärt känna den vitala nya visgenren i Tyskland, Italien och Frankrike, alltså den nykomponerade visan. Förfaringssättet var omvänt mot förut. Tidigare hade man diktat nya texter till kända melodier, nu komponerade man nya melodier till kända texter. Tidigare sjöng man ofta melodin utan ackompanjemang, vilket naturligtvis underlättade visans spridning, nu komponerades melodin till en baslinje (generalbasvisan) och ofta även ett enkelt klaverackompanjemang, vilket gjorde visan mera lämpad för den borgerliga, musikodlande klassen. Kraus fångades av denna nya genre, som expanderade i hög grad i Tyskland under 1770- och 80-talen. Han komponerade ett femtiotal visor, mest till tyska texter, under sin utlandsvistelse, och måste ha förvånats över den nästan totala bristen på nykomponerade visor i Sverige. Han diskuterade säkerligen detta med sina svenska vänner. Det möjligtvis första resultatet av denna nya impuls var Kraus' musik till en *Elegi* som Bellman skrev efter sonen Elis' död. Den komponerades i juli 1787 och kan betecknas som inledningen till en ny och märklig epok inom svensk musik.

När Åhlström började sitt musikförlag 1783 intresserade han sig, som vi sett, främst för de stora genrerna, sonaten och operan. I *Musikalliskt tidsfördrif* som han började utge 1789 efter tysk förebild och kan-

Ex. 2: J. M. Kraus, Början av *Rosenbandet* (efter *Musikaliskt tidsfördrif* 1792). Kraus satte sin musik ursprungligen till den konstfulla tyska originaltexten »Im Frühlingsschatten fand ich sie») av Friedrich Gottlob Klopstock, den nya tyska diktningens beundrade förgrundsgestalt. Melodin är tämligen ore-gelbunden och ger plats för en trogen deklamation i anslutning till innehållet, som är en dikt om ljuv förälskelse.

Andante

I vå-rens skug-ga fann jag dig: då bandt jag dig med ro-sen -

ban-den. Du kän-de't ej, och slum-ra-de.

sf

ske efter uppmaningar från Kraus, trycktes fortfarande arior och uvertyrer, men i omväxling därmed även dansmusik, visor och sånger. Åhlström vågade sig också på att trycka den stora stridsskildringen *Bataille de Fleurus* av Mezger (MT 1798), trots den då rådande censuren, som kanske inte märkte att stycket också innehöll en bit av Marseljäsen. Verket spelade en avgörande roll vid den s.k. musikprocessen i Uppsala (se s. 419).

Egentligen fanns det 1789 inga nykomponerade svenska visor att publicera (utom av Kraus) men flera tonsättare började intressera sig för genren. Det är ett märkligt faktum att tre av de viktigare vistsättarna, Åhlström, Wikmanson och J. F. Palm, alla skrev sina första sånger 1789, vid en ålder av över 30 år. Slutsatsen är med största sannolikhet att det var fråga om en medveten satsning från Åhlströms sida och att inspirationen kom från Kraus. Efter några år visade det sig att satsningen på visgenren hade lyckats. Då påbörjade Åhlström, som tidigare nämnts, en särskild serie publikationer med enbart nykomponerade visor, *Skaldestycken satte i musik*, vars första del kom i september 1794.

Orsakerna till framgången är flera. Dessa visor kräver i princip tillgång till ett klaverinstrument och det fanns nu en tillräckligt stor borgerlig och adlig publik med tillgång till klaver. Vidare hade smaken för opera mattats av, i synnerhet efter Gustav III:s död, och allt mer närmade sig sångspelet, som i sin tur ofta använde vismässiga former. Dessutom hade de svenska tonsättarna tillgång till ypperliga vistexter tack vare Franzén, Kellgren (flera översättningar från danska) och framför allt Anna Maria Lenngren, som anonymt publicerade en mängd sådana i Stockholms Posten. Hon inspirerades i sin tur av möjligheterna att bli tonsatt, vilket visas av att hon under 1780-talet skrev 53 dikter, men under 1790-talet dubbelt så många, 110 stycken. Av dessa tonsattes och

Andante agitato

Hvar skall min äng - slan lug - net fin - na? Ack! fjer - ran
det från sjä - len är

trycktes inte mindre än 53 stycken, några av dem flera gånger. Efter 1800 skrev Lenngren endast få texter, varför tonsättarna anlätade andra författare, som Johan David Valerius, Charlotte Cederström och Mikael Choræus.

Ex. 3: Johan Fredrik Palm, Början av *Visa i en melankolisk stund* (efter *Skaldestycken satte i musik*, del 1, 1794). Texten är av Pehr Enbom, en av de få svenska Sturm-und-Drang-poeterna: »hvi öfverströmmas detta hjerta/af vilda plågor utan mått?» Palm var ackompanjatör vid Operan och den flitigaste vistsättaren näst efter Åhlström. Till den expressiva mollmelodin har han här satt en orolig figur i basen, som framhåver det melankoliskt upprörda sinnestillståndet i dikten. Detta framhävs också av tempobeteckningen »andante agitato».

[Allegretto]

säl - lan hans bröst kläm - de fram nå - got ack! Did - rick ba - ra
teg och drack. Did - rick ba - ra teg och drack.

Ex. 4: Edouard Du Puy, Slutet av *Gamla Didrick* (Lenngren) (efter *Musikaliskt tidsfördrif* 1797). Anna Maria Lenngrens text skildrar i dråpliga ordalag en successivt förfallande drinkare (»tog sig jämt ett af-tonrus / klockan 6 på klubben») med grälände maka och nonchalant dotter (»som af Bibel och Catches / gjorde papiljotter»). Här visas sluttakterna av den muntra melodin med ett kort omkväde för kör. Sådana körslut finns i flera sånger och visar sångernas användning som sällskapsnöje.

Ex. 5: Olof Åhlström, Slutet av *Klagan* (Cederström) (efter *Skaldestycken satte i musik*, del II, 1803).
 Texten är en översättning av Charlotte Cederström efter okänt original. Den klagar över bedragen kärlek och beskriver hur »jag för dagens ljus mig döljer / i en bortglömd enslighet». Musiken skildrar den dystra stämningen i en molldränkt melodi och ett rörligt ackompanjemang, som klingar ut i ett kort efterspel. Sådana efterspel är mycket karakteristiska för Åhlströms visor och sånger.

[Andante moderato]

och när näk - ter - ga - len

hörs går en kla - gan från mitt

hjer - ta som ut - i dess sång - er

förs.

mf

Det är en imponerande mängd visor som publicerades av Åhlström. Fram till 1810 kan man räkna till inte mindre än 683. Av dem utgörs 147 av Bellmans visor (*Fredmans epistlar* och *Fredmans sånger*). Man kan till denna grupp av visor också räkna Kraus *Airs et chansons*, som trycktes i Tyskland. En uppställning kan förtydliga denna utgivning:

Bellman (1790–91)	147
Elers, <i>Glada qväden</i> (1792)	51
<i>Musikaliskt tidsfördrif</i> (MT) och <i>Skaldestycken satte i musik</i> (Sk) 1789–99	250
Kraus, <i>Airs et chansons</i> (1797)	20
MT och Sk 1800–10	212
Övriga vistryck	23
<i>Totalt</i>	703

Det bör påpekas att samma texter ofta komponerades flera gånger och att samma musik i några fall användes till olika texter, varför siffrorna bara anger antalet visor, men inte antalet texter eller antalet melodier. Dessutom inkluderas här större, genomkomponerade sånger. Den stora majoriteten är dock strofiska sånger, där samma musik används till alla strofer. Det torde dock ha varit en självklarhet att sången skulle anpassa sig till innehållet och deklamationen. I den 17 strofer långa balladen »Maria flög af sängen opp» (Baggesen, översatt av Kellgren) skriver Åhlström över noterna: »L'accomp. siegue esattamente la declamazione» (ackompanjemangnet följer exakt deklamationen).

Förebilden för denna åhlströmska repertoar av visor och sånger finner man i synnerhet i Tyskland. Enligt Friedländers förteckningar utgavs där 107 sångsamlingar under 1770-talet och 229 under 1780-talet, var och en med 6, 12 eller upp till 20 sånger, de allra flesta av enkel strofisk typ. Det var framför allt det klaverägande borgerliga skiktet som köpte dessa visor. Idealet var *Lieder im Volkston*, som titeln var på några av Johann Abraham Peter Schulz samlingar (den första 1782). Schulz fick en särskild betydelse också för Danmark och dess visdiktning genom sin vistelse i Köpenhamn 1787–95. Med »folkton» menades här inte någon efterapning av folkets melodier, utan en förenkling av den konstmusikaliska sången, så att den kunde accepteras och utföras av breda befolkningsskikt. I motsats till folkvisan var ju här också ackompanjemangnet (för klaver eller gitarr) väsentligt.

I den åhlströmska repertoaren är det kanske ännu tydligare än i den tyska att det är fråga om en konstmusikalisk genre. De tyska visorna har ofta en naiv, folklig charm, som inte är lika vanlig i de svenska. Lenngren, Kellgren och även Bellman har ofta en ironisk ton och ett språkligt raffinang, som bör ha tilltalat adel och högre borgerskap. Samtidigt är majoriteten av visorna musikaliskt sett enkla och lätt utförbara, vilket gjorde dem populära i alla bildade kretsar.

[Allegro brusco]

Stad-nen... Stad-nen, i ho-tande blix-tar!

Recit.

Få-fångt i

a tempo. Adagio

seg-ren! Ly-di-a är ej mer!

Larghetto con espressione

Ly-di-a är ej mer;

p

Ex. 6: J. C. F. Hæffner, *Lydia och Arist* (Valerius), t. 114–126 (efter *Musikaliskt tidsfördrif* 1798). Texten av J. D. Valerius är en monolog av Arist, som beskriver sin kärlek till Lydia och sorgen över hennes död. Stilen är ett slags grekiserande Sturm und Drang i pastoral miljö. (forts. nästa sida)

Olof Åhlström är den dominerande tonsättaren i repertoaren från dessa år (1789–1810). Han komponerade inte mindre än 183 av de tryckta sångerna. Den närmast största gruppen, 80 sånger, är de anonymt komponerade. Enligt Beskows uppgifter bör några av dem ha komponerats av Lars Gustaf Collin, en stockholmsk grosshandlare med en vacker sångröst. Han var bekant som vissångare, men var också solist vid konserter, t.ex. när Haydns *Skapelsen* uppfördes 1801. Johan Fredrik Palm var den närmast flitigaste tonsättaren med 55 sånger, men av de resterande kommer ingen upp till mer än 15. Så många publicerade Åhlström av sin bortgångne vän Kraus. Sedan följer Carl Stenborg (13 sånger), Mozart (12), Carl Erik Gleisman (11), Hæffner (10), Him-

mer (9) – en oidentifierad, troligen svensk tonsättare, kanske en pseudonym, Thomas Byström (9) samt Wikmanson och Fredrik Lithander (båda 7). Dessutom finns en rad svenska och utländska tonsättare med mindre än 7 sånger vardera, däribland också några kvinnliga – Charlotta Cederström, Henriette Gyllenhaal, samt Åhlströms båda döttrar Carolina och Charlotta. Det är emellertid först med 1800-talet som kvinnorna börjar spela en större roll i musiklivet

En genomgång av den åhlströmska sångrepertoaren visar att det förekommer alla tänkbara former, från den enkla, strofiska visan till den genomkomponerade sången. Men även den dominerande gruppen, de strofiska visorna, uppvisar skiftande lägen från yttersta enkelhet till ett visst raffinering i melodi eller ackompanjemang. I de allra flesta fall är melodin naturligt sångbar och föga komplicerad, även om en och annan utsmyckning kan förekomma. Ackompanjemanget kan däremot ibland ha en viss grad av självständighet. Några taktters efterspel är vanligt förekommande. I *Skaldestycken satte i musik* förekommer enbart strofiska visor och sånger, medan *Musikaliskt tidsfördrif* också bjuder på några större, genomkomponerade sånger av Kraus, Åhlström, Häffner m.fl.

Man kan urskilja sex ämnesområden som speciellt intresserat textdiktarna. Det första är kärleken i alla dess former, från den blyga förälskelsen till den mogna kärleken och den stora saknaden eller besvikelsen. Det andra är vänskapen och samvaron i vänners lag och även stödet av vännerna på livets väg. Det tredje är dyrkan av vinet, ofta kombinerat med vänskapen och kärleken. Men Backusdyrkan skildras också i alla dess former från kultiverat skålande till fyllbultens raglande. Ett fjärde ämne är betraktelser över livets fåfänglighet, dödens visshet och vistelsen i jämmerdalen. Ett femte rör tvärtom vårens fågring och ungdomens glädje, ibland kontrasterat mot visnandet och ålderdomen. Ett sjätte ämne slutligen behandlar livsstilen och moralen och värdet av att hålla sig på dygdens väg. Det finns mer än trettio sånger inom var och en av dessa kategorier. Däremot är det märkligt att den religiösa och patriotiska sången nästan helt lyser med sin frånvaro.

I några få fall berörs speciella personer eller händelser. Kellgrens unika position markeras genom den patetiskt dramatiska *Kellgrens död* (»Alt alt förvandlas skall») till G. A. Silverstolpes text och med musik av Carl Erik Gleisman (MT 1795). Även Mozarts död uppmärksammades. Kraus skrev musiken till Bellmans strofer om *Mozarts död* (»Mozart, man din grift upplåter») den 5 januari 1792, precis en månad efter dödsfallet. Men när musiken trycktes (Sk, del 2, 1794) hade den fått en annan text av Herman Anders Kullberg (*Hoppet*, »Milda hopp! af himlens händer»), varför Kellgren förblev den enda personen som hyllades genom en sång i denna repertoar, bortsett från *Sång den 21 augusti 1810* (MT 1810), den dag då Karl Johan valdes till kronprins.

En intressant sång är Franzéns *Ordens-visa för studenter*, som skrevs för studenterna i Åbo och tonsattes av den finländske handelsbokhållaren

Prosaavsnitt (»Sällhet! jag sökte dig, och fann dig i Lydias blickar») omväxlar med fyrradiga strofer. Texten är genomkomponerad och följer noga innehållets skiftningar. Det citerade avsnittet visar först »vild förtvivlan» över Lydias bortgång, symboliserat av »orkaner» och »blixtar». Efter en uttrycksfull paus kommer resignationen i ett recitativ och ett smärtyfyllt arioso. Musiken trycktes utan angivande av tonsättare. »Häffner påstod sig hava skrivit den, och Valerius, som författat orden, försäkrade sig jämväl hava skrivit musiken», skriver B.v.Beskow, som kände dem båda (Levnadsminnen, 1928, s. 68 f.). P. C. Boman försökte utreda problemet (Nyttidning för musik 1855) och kom fram till slutsatsen att Valerius påbörjat kompositionen, men Häffner justerat och avslutat den. Verket uppfördes i orkesterversion 22 januari 1820 i Stockholm, men fortfarande utan uppgift om tonsättare. Från denna version är nyansbeteckningarna i detta exempel hämtade.

Ex. 7: Olof Åhlström, Början av *Lydia* (efter *Skaldestycken satte i musik*, del 1, 1794). Originaltexten »Skön og kiælen som Cythere» av dansken Jens Baggesen (övers. av Kellgren). Dikten skildrar den beundrade Lydias alla företeelser i eleganta verser, men slutar i trettonde strofen med en ironisk-bitter vändning: »Men ett fel, ett fel allena, / hennes lif fördunkla vill: – / denna sköna, änglarena, / öma Lydia – – är ej till.» Åhlström har också hållit en elegant, lättsam ton i musiken, som antyder den ironiska distansen till de inledande, beundrande stroforna.

Allegretto

Skön, som Cy - perns herr - ska - rin - na;

ljus och mild som Cyn - thi - a;

och pianoläraren Fredrik Lithander (Sk, del 9, 1801). Den strofiska sången avslutas med en refräng för fyrstämmig blandad kör. Till formen är det en dryckesvisa (»Student! om du, det namnet värd, vill klinga med oss alla») men samtidigt vår äldsta studentsång. En annan märklig sång är en mantrio av Vogler, en hyllning till solen vid midnatt i Lappland (MT 1799; se även s. 449).

Ex. 8: Olof Åhlström, Början av *Supvisa* (efter *Skaldestycken satte i musik*, del 3, 1795). Denna dryckesvisa blev en av de populäraste sångerna från 1790-talet. Melodin användes bl.a. i Böttigers *National-divertissement* (1843), och den medtogs i J. P. Cronhamns samling *Sjung!* (ca 1865). Texten av F. M. Franzén hyllar vindrickandet – »men sällan och med mått» – och vänskapen. Den glada och enkelt symmetriska melodin var tema i Bernhard Crusells *Introduction et air suédois* för klarinett och orkester (första versionen 1804).

Grazioso

Go-da gos - se! gla - set töm: ger - na ser din flic - ka

nå - gon gång dig glad och öm i - bland vän - ner dric - ka,